

ӘӨЖ 82-311.6

А.Г. Хасенова,

Е.К. Жүсіпов, филология ғылымдарының кандидаты
Инновациялық Еуразия университеті (Павлодар қ.)**Мәшһүр Жүсіп Көпеев шығармаларындағы дін мәселесі**

Аңдатпа. Осы мақалада ғұлама ақын Мәшһүр Жүсіп шығармаларындағы діни мәселесінің тақырыптары мен идеясына талдаулар жасалды.

Түйін сөздер: ислам діні, жұмақ, тозақ, рухани әлем.

Ғұлама ақын Мәшһүр Жүсіп Көпеев ең алдымен ислам дінінің этикалық, моральдік, дидактикалық мәселелерін зор білгірлікпен жырлаған сөз зергері. Ақынның өлеңдеріндегі қозғалатын мәселелері адамгершілік, имандылық, жұмақ пен тозақ және рухани байлыққа негізделген. Өз жұртына рухани байлықтың жемісін, имандылық дәнін сеуіп, оны әрі қарай дамыту әр азаматтың парызы. Халықты өнер-білімге үндеп, адамдықты, имандылықты ту етіп ұстауға шақырған Мәшһүр Жүсіп өлеңдері де әр қилы қырынан көрінеді.

Мәшһүр Жүсіп шығармаларын кешендеп зерттеу жалпы қазақ әдебиетінің өткен тарихын кең қарастыра алмау тәрізді олқылықтармен байланысты екенін еске салғымыз келеді. Мәселен, қазақ әдебиетіндегі дастан жанрының туу, қалыптасу тарихын, ондағы өзекті сала діни қиссаларсыз кең қамту мүмкін еместігі белгілі. Әміршілдік жүйе дін атаулыға, оның ішінде ислам дініне өршелене қарсы болып, ол саладағы ізденістердің бәріне тыйым, кедергі жасап келгені мәлім. Мәселен, 1959 жылы әдеби мұраға арналған конференцияда М.Әуезов зерттеуші Б.Шалабаев баяндамасын сынап келіп былай дейді: «Және көршілес, туысқан шығыс елдерінің «Халықтық дастан» аталатын «Сәйфіл-Мәлік», «Ғаһир-Зухра», «Шәкір-Шәкірат», «Жүсіп-Зылиха» тәрізді жырларының қатарына «Сал-салды» қосуы да орынсыз болды. Бұл – жыр Мұхаммед пайғамбар мен оның шариярларының, ісләм дінін тарату жолындағы барынша агрессивтік қантөгіс, діншіл озбырлық аңыздарды дәріптейтін шығарма». Бұл пікір М. Әуезов тәрізді әдебиет білгірінің де әміршілдік жүйе қыспағынан босана алмағанын көрсетеді.

Мәшһүр Жүсіптің шығармаларын, оның ішінде діни тақырыптағы туындыларын зерттеуге кіріспес бұрын, дастандарындағы дін мәселесін, өлеңдеріндегі дін мәселесін ислами тұрғыдан зерттеу қолға енді алынған тақырып.

Тәуелсіздік алып, ежелгі мұраға жаңа көзқарас қалыптаса бастағаннан бергі кезеңде дінге жаңа көзқарас қалыптасып, еліміз ислам дініне бет бұрғалы бері мешіттер жанданып, адамды дұрыс тәрбиелейтін ислам дініне жаңа бетбұрыстар пайда бола бастады.

Мәшһүр Жүсіп өлеңдерінің басты мәселесі имандылыққа, адамгершілікке, әділеттілікке, адалдық пен ақиқатқа, еңбекқорлыққа үндеген. Мәшһүр Жүсіп өзінің өлеңдерінде шығыс әдебиетінің мол мұрасын пайдалана білді. Ақын ортағасырлық араб, парсы тілін жетік білуі нәтижесінде сол кезде айтылған мәнді ойларды өзінше өрістетіп, қазақ әдебиетінде басқа ешкімге ұқсамайтын өзіндік арна қалыптастырды. Ол әдебиетке деген ислам әсерін кең түсініп, оны өз шығармаларында жан-жақты көрсете білді. Ақын Бұхарда, Қоқан, Самарқанд, Ташкентте барған сапарларында сол кездегі мұсылман әлемінің бай қазынасымен терең танысып, содан түйген ойларын қағаз бетіне түсірді.

«Ақыреттің егіні» шығармасында Мәшһүр Жүсіп:

Ойласаң, ақыреттің бәрі қиын,

Тірлікте ғибарат қып, хаққа шын!

Бұл күнде жамандықтан тыйлығыз

Алланың көрем десен, жұмақ, үйсін. [3, б. 19]

Бұл сөзім бір насихат қарындасқа,

Түп-түгел үлкен-кіші, кәрі-жасқа.

Жеткенше басың жерге ғибадат қыл,

Сұрақ жоқ айтатұғын мұнан басқа. [2, б. 27]

Ақын өлең жолдарында бірлік идеясын ортаға салады. Бұл маңызды тақырып, өйткені бірлік тұтқасы - дін. Ұлттық, бірлігі болса тіршілік бар екендігі сөзсіз. Алғашқысында ұлттық, бірлігі жөнінде ой қозғалса, кейінгісінде мұсылмандық бірлігі. «Бірлігі мұсылманның – ынтымағы» [1, б. 64] – деген ұран сөздермен іспеттес ой тастап, жай үндеу емес, тікелей іс- қимылға шақырады.

Ынтымақ, ауыз бірлік қылу үшін,

Бас қосқан мұсылманның білімдісі [2, б. 64].

«Дін» ұғымын Мәшһүр Жүсіп халықтың рухани болмысымен, білік – танымымен сабақтас алып қарайды. Халықтың белгісі – сол елдің рухани танымдық, санасының ең жоғарғы мәдени тіріктеріне саналатын тіл, дін, ділден алыстауы. Ал ел-жұрттың сол уақытта айрықша рухани күйзеліс кезіңін бастап кешіргені еш талассыз шындық. Өлеңдерінде былай жырлайды:

Көз жасы жылаулының қабыл болып,

Мұсылман баласына тиді тізгін.

Ойға алсаң жақсылықты кеңеске кір,
Жүре бер, жақсылықтан күдер үзген [3, б. 56].

Бүкіл өлең бойынан Көпеевтің елі үшін елжіреген жүрек елпілін сезінеміз. Халқымен бірге күңіренген, елін бостандық күнге жеткізуді аңсаған. Бұны Мәшһүрдің азаматтығы деп білеміз.

Мәшһүр Жүсіп «Ібіліс шайтан қикасы» дастанында Ібілістің (әзәзілдің) дүниеге келуі, періштелер ханы болып сайлануы, адам баласына басын имегендіктен шайтан атанып, адамды дұрыс жолдан азғыратын, нәпсісін өзіне қаратушы шайтан жолына түскен Ібілістің өмірі туралы баяндалады. Дастанда шайтан іс әрекетімен адамды жаман жолға итермелейді.

Жараттың жақсы жаман екі айыр жол,
Адамның бір жағы оң, бір жағы сол!
Адаспай жақсы жолдан жүрер түзу,
Кімде кім болып жүрсе өзіне құл! [2, б. 11]

Құдай жолына, немесе нәпсі, шайтан жолына түсуін Адам баласы өзі таңдайды. Жақсылық пен жамандық, мейірімділік пен қатыгездік, қайырымдылықпен пен зұлымдық тәрізді қарама-қарсылықтардың бірін таңдауына байланысты адамның дүниедегі өмірінің рухани тазалығы мен байлығын анықтамақ.

Нәпсіні тәрбиелеу мәселесі діндар Мәшһүр Жүсіптің негізгі шығармашылығындағы тақырыптарының бірі.

Бір іске өкінбейсің деп ойласаң,
Нәпсісінің достық айтқан алма тілін.
Жаяу қыл, нәпсінді атқа мінгізбей бақ,
Міне қалса жортқызып, желгізбей бақ.
Өзін өзі бағуға көп әл керек,
Көз соңынан көңілді жүргізбей бақ [1, б. 93].

– деп нәпсіні тыюға, құмарлық, ноктасында кетпеуге шақырады. Нәпсіні тыю үшін ерік, ақыл, ар, таза жүрек, сенім, ерлік керек.

Абай «Иман деген не?» сұраққа өзінің өлеңдерінде де, кара сөздерінде де толыққанды жауап береді деуге болады. Абай иманды екі түрге бөліп қарастырады. Біреуі – якини иман, екіншісі – таклиди иман. Адамның ақылы өзі сенген нәрсенің хақтығына дәлел болуға жараса, ол – якини иман. Ал таклиди иман кәтаптан оқу, біреуден есту арқылы пайда болатын еліктеуші иман дейді. Абай бұның екеуі де берік бола алады деп есептеді.

Абайдың ізін жалғастырушы ғұлама Шәкәрімнің иман жайлы айтқандарын зер сала оқысақ, ол таклиди емес, якини иман іздегенін анық көруге болады. «Мұтылғанның өмірі» атты поэмасында:

«Қырықтан аса бергенде,
Ақылым қылды шерменде:
«Дінім қалай, жаным не
Жоғалам ба өлгенде?
Әлемді кім жаратқан,
Осынша түрлеп, таратқан?...
Ақырет деген немене,
Шыққан жан қайта келе ме,
Кіре ме осы денеге,
Дәлелі қайсы сенгенде?» [4, б. 59].

Шәкәрім осындай сұрақтарды ойлап, толғанып, жауабын табуға тырысады. Және оның тапқан жауабы ақылға сыярлық болуы шарт. Ақылы мойындайтын нақты дәлел іздейді. Сенген күнде де дәлелі қайда дейді.

Өзінің Жаратушы Иесін тапқан Шәкәрім әр жерден, әр нәрседен Оның күдіретін көреді. Тауықтың шақыруын, иттің ұлуын, бұлбұлдың сайрауының себебі не деп сұрақ қойып, өзі былай деп жауап береді:

Олар тұр ойға алып бір Құдайын,
Зор күдіретін әлемге ұқтырайын.
Құлшылық, намазы мен иманы сол –
Күнде бір, айында бір, сағат сайын.

Яғни адам түгілі, жан-жануарлар, күллі жаратылыс Жаратқан Иесіне өз сипатына қарай құлшылық етуде дейді. Бұл Жаратушы тарапына берілген міндет, ал олар өз міндетін түйсік арқылы сезіп, мүлтіксіз орындауда.

Дін мен әдебиеттің дамуын, ондағы өзара байланыс, төркіндестікті сараламай тұрып, әдебиеттің даму ерекшелігін толық түсіндіру мүмкін емес. Сонымен бірге ислам дінінің әдебиетке әлемдік ортақ қазынаға не қосқанын межелу үшін де оның өзіндік ерекшелігімен қабат іргелес арадағы дәстүрлік байланысты сараптау қажеттігі туады. Рас, кешегі әміршілдік жүйе кезінде де дінді, ислами қағидалары бар ерекшеліктерді әдебиеттерден алынып тасталды. Соның нәтижесінде діннің әдебиетке деген ықпалы зерттелген жоқ. Мысалы, орыс әдебиетінің қазақ әдебиетіне деген игі ықпалы кең марапатталса да, керісінше исламның ролі, ежелгі шығыс пен түркі әдебиетінің әлем әдебиетінде алатын орны, игі әсері

онша қарастырылмай мүлдем қаралған жоқ деуге болады. Оның басты себебі бір жағынан атеизм идеясының тарауы болса, екінші жағынан адамды коммунистік идеямен тәрбиелеуі еді.

Шығыс әдебиетінде жырланған барлық тақырыптардың, онда айтылатын басты-басты идеялардың түп тамырын іздегенде, соның ең біріншісі Алланы тану ұғымымен де байланысты. Демек, әлем әдебиеті тәрізді шығыс әдебиетінде адамды, адам сезімдерін жырлау өзінен-өзі пайда бола қойған жоқ. Ол алдымен Алланы, Алла құдіретін тану, таныту ізденістерімен, пенденің Аллаға деген махаббатын түсіну, түсіндіру дәстүрімен тығыз байланыста өрбіді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Жүсіпов Е.Қ. Мәшһүр-Жүсіп және Шығыс руханияты / Е. Қ. Жүсіпов. – Алматы: Алаш, 2005. – 185б.
- 2 Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 1 том. – Павлодар: ЭКО ҒӨФ, 2003. – 436 б.
- 3 Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 2 том. – Павлодар: ЭКО ҒӨФ, 2003. – 384 б.
- 4 Құдайбердиев Ш. Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 1988. – 560 б.

REFERENCES

- 1 Zhysipov Ye.K. Mashhur-Zhysip zhəne Shygys rukhaniyaty / Ye. K. Zhysipov. – Almaty: Alash, 2005. – 185 b.
- 2 Mashhur-Zhysip Kopeiyly. Shygarmalary. 1 tom. – Pavlodar: EKO ĞOF, 2003. – 436 b.
- 3 Mashhur-Zhysip Kopeiyly. Shygarmalary. 2 tom. – Pavlodar: EKO ĞOF, 2003. – 384 b.
- 4 Qudayberdiyev Sh. Shygarmalary: Ylender, dastandar, kara sozder. – Almaty: Zhazushy, 1988. – 560 b.

АННОТАЦИЯ

А.Г. Хасенова,

Е.К. Жусупов, кандидат филологических наук

Инновационный Евразийский университет (г. Павлодар)

Религиозные вопросы в произведениях Машхур Жусуп Копеева

В данной статье анализируются религиозные вопросы произведений Машхур Жусуп Копеева.

Ключевые слова: *исламская религия, рай, ад, духовный мир.*

RESUME

A.G. Hasenova,

E.K. Zhusupov, candidate of Philological Sciences

Innovative University of Eurasia (Pavlodar)

Religious questions of works of Mashur Zhusup Kopev

In this article the religious questions of works of Mashur Zhusup Kopev are analysed.

Keywords: *islamic religion, paradise, hell, spiritual world.*